

*Research Insights
Изследователски проникновения*

ПРОУЧВАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИТЕ НАГЛАСИ ЗА АГРЕСИЯТА И НЕЙНИТЕ ПРОЯВИ В УЧИЛИЩЕ

Гергана Манева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Настоящата разработка представя проучване на нагласите на ученици от гимназиален етап за агресията и техните познания по темата. В статията се разглеждат някои основни характеристики на агресията и нейните прояви в училище. Засегната е идеята за превенция и изграждане на толерантност в образователната среда. Предложено е анкетно проучване с 90 ученици от гимназиален етап за очертаване техните нагласи за агресията в училище и причините за нейните прояви. На базата на критичния анализ на резултатите от изследването са формулирани изводи и препоръки за възможен модел за практическа педагогическа интервенция с ученици за развитие и задълбочаване на социалните умения и компетентности, свързани със справяне с агресията и преодоляване на предизвикателното поведение в училище.

Ключови думи: агресия; училище; работа по социална педагогика; педагогическа намеса

1. Агресията в училище

Агресивността може да бъде обяснена като поведение, насочено към причиняване на вреда или болка с различни средства. Агресията се свързва с отстояване на собствените права и нужди по враждебен начин. Агресивният човек се опитва да удовлетвори потребностите си чрез пренебрежение, надделяване, подценяване, унижаване, обиждане, незачитане на другите (Stamatov, 2008).

Справянето с агресията би трябвало да се съчетае с възпитаване на толерантност в училището. Бижков обобщава, че „социалното възпитание е целенасочен процес на формиране на социално значими качества на личността, необходими за нейното по-нататъшно успешно развитие“ (Bijkov, 2015). Чрез акуратно социално възпитание и повлияване на агресивно поведение е налице смяна на парадигмата: от реагиране на агресията към нейната превенция. Превенцията е всяка инициатива или политика на училището, която намалява съвкупното равнище на виктимизация и риска от агресивно поведение и насилие.

Особеностите на работата в училищна среда определят консултирането като основен метод за развитие на социалните умения при децата. Според Н. Бояджиева специфичното в този процес е търсенето и активирането на резерви и вътрешни сили на ученика за решаване на проблема и излизане от кризисни и конфликтни ситуации (Bojadjieva et al., 2014).

Янакиев, Цоков и Кънева предлагат обстойно изследване на проявите на агресия сред ученици в България (Janakiev et al., 2018). Обобщават се някои важни изводи. Вербалната агресия е по-разпространена. Авторитетът на семейството е силно занижен. Значим фактор за намаляване случаите на агресия е наличието на по-малобройни паралелки в училище.

Великова-Цонкова предлага борба и превенция с насилието в училище чрез принципите на общностно развитие. Развитието на умения за просоциално и толерантно поведение у децата има пряка връзка с обучителната среда, която е изградена на принципите на общностно развитие и сътрудничество (Velikova-Tzonkova, 2015).

Изследване предлага О. Д. Койчев с анализ на разбиранията и убежденията на юноши и девойки относно справедливостта и уместността в използването на различни форми и функции на агресивно и просоциално поведение във взаимоотношенията между съучениците в училище (Koychev, 2015). Обобщава се, че физическата агресия заема приоритетна позиция. Откроява се спецификата спрямо половата диференциация на участващите лица – при момичетата се обособява реактивно просоциално поведение с опити за изсяняване и проактивно просоциално поведение с опити за помиряване.

Балабанова очертава модел за борба с агресията в училище: позитивиране на конфликта, ограничаване на вътрешноучилищните рискови фактори, формиране на умения за самоутвърждаване, подготовка на учениците за посредничество-медиаторство (Balabanova, 2010)

Използването на методи като дискусия и дебати, съвместни дейности с ученици, консултиране и подкрепа би повишило нивото на социални умения и компетентности, свързани с превенцията на агресията и преодоляването на предизвикателното поведение. За да се изгради акуратен модел за педагогическа интервенция и практическа работа в тази насока, е необходимо целево проучване нагласите на учениците за агресията, честите причини за нейните прояви в училище и да се очертаят полета за бъдеща дейност.

2. Целево проучване на някои нагласи на учениците за агресията и нейните прояви в училището

Цели на емпиричното изследване

1. Да се направи опит за съпоставяне на нагласите и представата за агресията на учениците от IX клас.

2. Да се изведат причините за наличието на агресивни прояви в училище според учениците от IX клас.

3. Да се обобщят използваните стратегии за справяне с агресията на учениците от IX клас.

4. Да се изследват нагласите на учениците от IX клас за агресията в училище, на базата на което да се съставят теми за практическа работа при възможен модел за педагогическа интервенция за справяне с проблема.

5. Да се очертаят инструменти за преодоляването на предизвикателното поведение и агресията в училище.

Задачи на емпиричното изследване

1. Проучване на литературата по избрания проблем.

2. Разработване на инструмент за проучване на ученическото мнение за най-честите форми на проява на агресията, както и за прилаганите от тях стратегии за справяне с нея.

4. Уточняване тенденциите в схващанията на изследваните групи.

5. Очертаване на препоръки и предлагане модел на работа за справяне с агресията и преодоляване на предизвикателното поведение на учениците.

Хипотези на емпиричното изследване

1. Учениците от т.нар. „елитни“ гимназии са по-рядко свидетели/потърпевши на агресия, отколкото техните връстници от средни училища.

2. Учениците от т.нар. „елитни“ гимназии познават и прилагат повече стратегии за справяне в случай на тормоз в сравнение с връстниците си от средни училища.

3. Не се наблюдават значителни различия в поведието и причините за проява на агресия между двете изследвани групи деца.

4. Има различия в зависимост от пола при проявите на агресия и по-конкретно момчетата проявяват повече агресия в сравнение с момичетата.

Методи на емпиричното изследване

Използваната анкетата е изготвена специално за целите на текущото проучване и не е стандартизирана. Въпросите за учениците са максимално опростени и са съобразени с възрастовите характеристики на децата. Анкетата е анонимна и е съставена от 17 въпроса. Във въпросника има един въпрос с отворен отговор.

По време на анкетирането изследователите предоставят устно инструкции за попълването на въпросника, след което участниците работят самостоятелно.

Тъй като настоящата анкета не е цялостна (т.е. не обхваща всички членове на изучаваната общност), достоверността на получената информация зависи преди всичко от начина на подбор и представителността на извадката. За да се конкретизира статистическата значимост на изследването, имайки предвид обема на извадката, е избран Z-TEST.

Статистическият метод за проверка на хипотези, чрез който се разбира дали резултатите от теста са валидни, или повторяеми, изисква изчисляване на абсолютните честоти f_1 и f_2 – съответното изследвано количество отговори на този въпрос; относителните честоти p_1 и p_2 – честотите на отговорите на изследвания въпрос в съответните групи от респонденти. Изчисляването на честотите следва да се извършва за всяка от формираните предварително гнезда (групи).

След изграждане на хипотезите на изследването чрез Z-TEST се проверява съществуването на статистически значима разлика между отговорите на респондентите, което потвърждава или не истинността на поставената хипотеза. За прилагането на конкретния статистически метод е необходимо пресмятането на проверяващата величина z по следната формула:

$$z = \frac{|p_1 - p_2|}{\sqrt{\frac{p_1(1-p_1)}{n_1} + \frac{p_2(1-p_2)}{n_2}}},$$

където n_1 и n_2 са обемите на всяко отделно гнездо, а относителната честота p_i се изчислява по формулата $p_i = \frac{f_i}{n_i}, i = 1, 2$.

При вероятност за грешка $\alpha = 0,05$ критичната стойност за z е $z_\alpha = 1,96$.

С други думи, ако след прилагане на горепосочената формула получим $z < z_\alpha$, то проверяваната хипотеза статистически се приема за вярна.

Извадка на емпиричното изследване

В конкретния случай е подбрана механична гнездова извадка – 90 ученици от IX клас в общо две училища (50 ученици от МГ „Акад. Кирил Попов“ – Пловдив, и 40 ученици от СУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Пловдив). Изследваната група е съставена от 52 момичета и 38 момчета.

Резултати от емпиричното изследване

Още с получените резултати от първия въпрос се доказва актуалността на тематиката. Цели 60% от всички изследвани лица отговарят категорично, че са ставали свидетели на агресивно поведение в училище. Впечатление прави, че ако в профилираната гимназия този отговор предпочитат 52%, то в средното училище децата, които са виждали агресивни ученици в училище, са 70%.

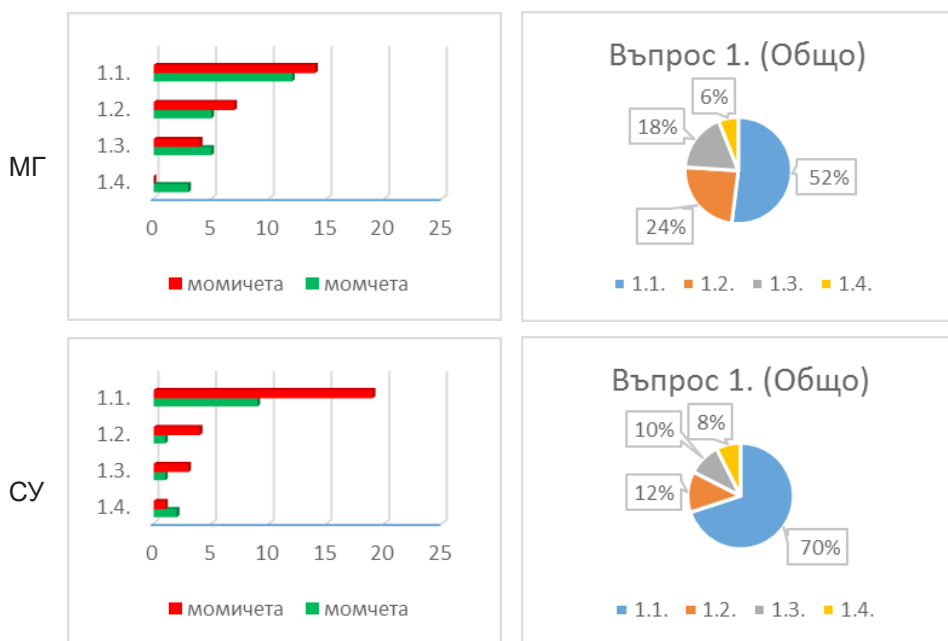
1. Виждал ли си ученици от твоето училище да се държат агресивно?

1.1. Да

1.2. Не

1.3. Не мога да преценя

1.4. Не ме интересува

Фигура 1. Разпределение на отговорите на въпрос 1

Интересен факт е обаче, че 41% от всички ученици определят агресивното поведение като „рядко“ срещано. Според едва 14% от децата в МГ и 15% в СУ това явление може да бъде определено като „много често“ или „често“.

2. Колко често си виждал това да се случва в училище?

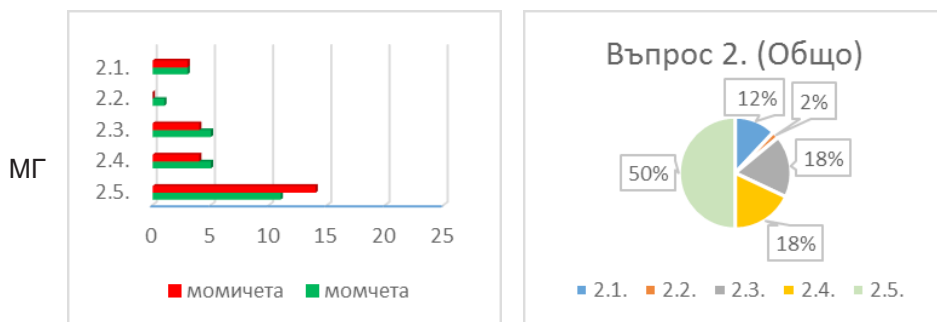
2.1. Много често

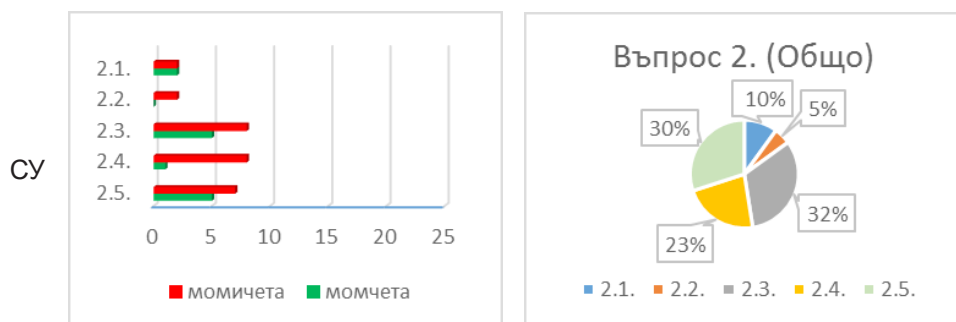
2.2. Често

2.3. Понякога

2.4. По-скоро рядко

2.5. Рядко

Фигура 2. Разпределение на отговорите на въпрос 2

3. Учениците, които си виждал да бъдат агресивни, по-често са...

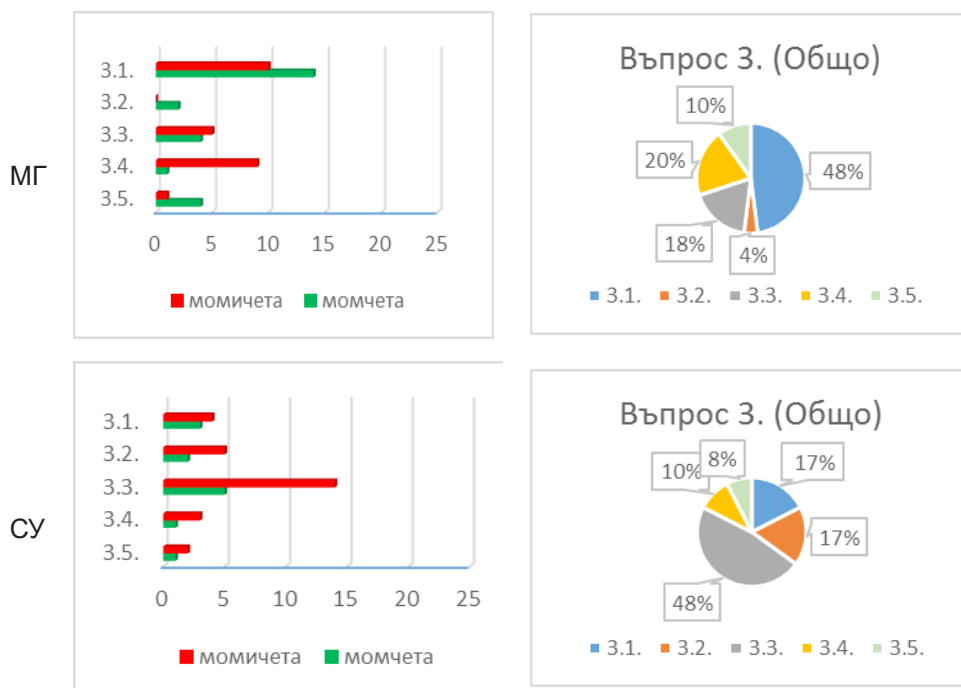
3.1. Момчета

3.2. Момичета

3.3. Момчета и момичета

3.4. Не мога да преценя

3.5. Не ме интересува това

Фигура 3. Разпределение на отговорите на въпрос 3

Третият въпрос от създадената анкета търси полова диференциация на училищните агресори. Тук се наблюдават силни различия при резултатите на двете изследвани групи. Докато в МГ (и според момчетата, и според момчетата) най-често учениците, които се характеризират с предизвикателно поведение, са момчета (48% от изследваните лица в тази група посочват този отговор), то според децата от СУ (48%) агресивните ученици са както момчета, така и момичета. Според 37% от всички изследвани момичета (от МГ и СУ) като предизвикателни ученици могат да се определят и момчетата, и момичетата. За разлика от това 46% от всички изследвани момчета (от МГ и СУ) определят единствено момчетата като агресивни.

Следващият въпрос цели да проучи доколко самите ученици са запознати с агресията и дали се чувстват подготвени за реакция в подобни ситуации според тях самите. Половината от всички попитани (51%) смятат, че знаят какво е агресия и как да се справят с нея, 30% от анкетираните пък преценяват, че не са достатъчно информирани по въпроса. Интересно е разпределението на отговорите в МГ, където 52% от момчетата мислят, че са получили достатъчно знания по темата, а 52% от момичетата казват, че има още какво да научат. Този факт може да се отдаде на половите характеристики и възрастовите интереси на изследваните лица.

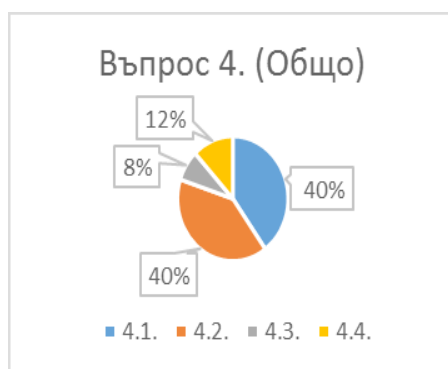
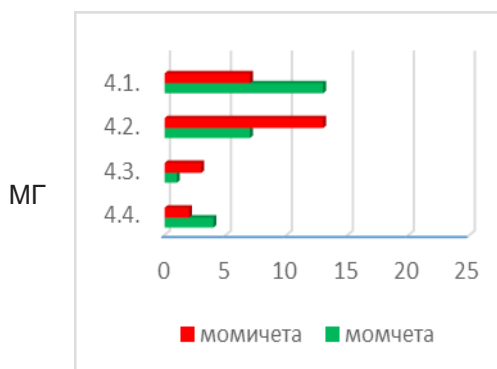
4. Смяташ ли, че в училище получавате достатъчно познания за това какво е агресия и как можем да се справяме с нея, как да излизаме от конфликтни ситуации?

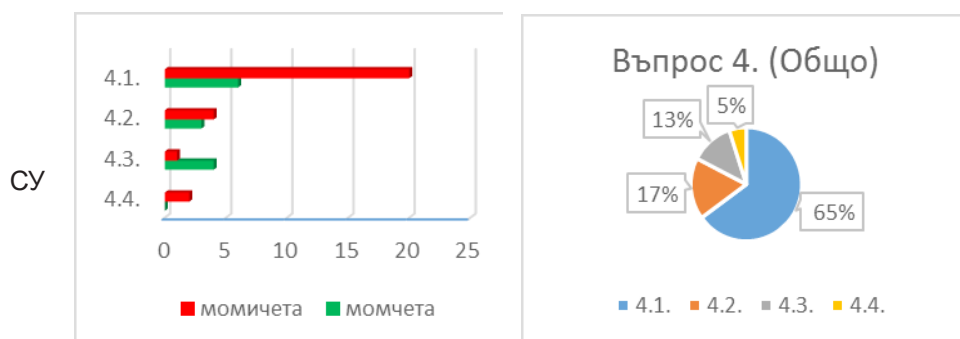
4.1. Да

4.2. Не

4.3. Не мога да преценя

4.4. Не ме интересува

Фигура 4. Разпределение на отговорите на въпрос 4

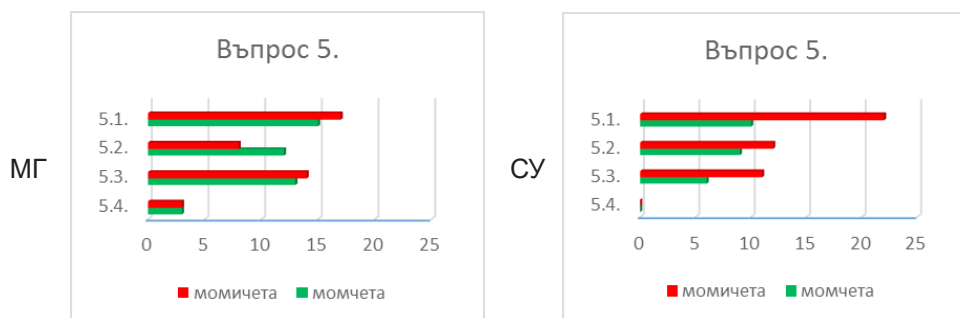
5. Ако си виждал агресивно поведение в училище, какво най-често правят агресивните ученици? (можеш да посочиш повече от един отговор)

5.1. Обиждат с груби думи

5.2. Блъскат, бутат, удрят

5.3. Подиграват се

5.4. Друго.....

Фигура 5. Разпределение на отговорите на въпрос 5

За да се изгради модел за превенция и борба с агресивните прояви, е нужно да се изследват техните демонстрации по същност. Ето защо учениците бяха попитани в какво точно се изразява агресивното поведение. Посочените варианти, които описват най-общо вербална и физическа агресия, а също и подиграването като психологически тормоз, не се показват с драстични различия в резултатите. Най-често предпочитаният отговор е „обиждане с груби думи“ (64 от всички 90 деца). Но резултатите на другите две възможности също не са никак ниски – 41 ученици казват, че агресивните деца „блъскат, бутат и удрят“, а 44 – че „се подиграват“. Ако разделим анкетираните лица по полов признак, отново не се наблюдават значими различия. Според всич-

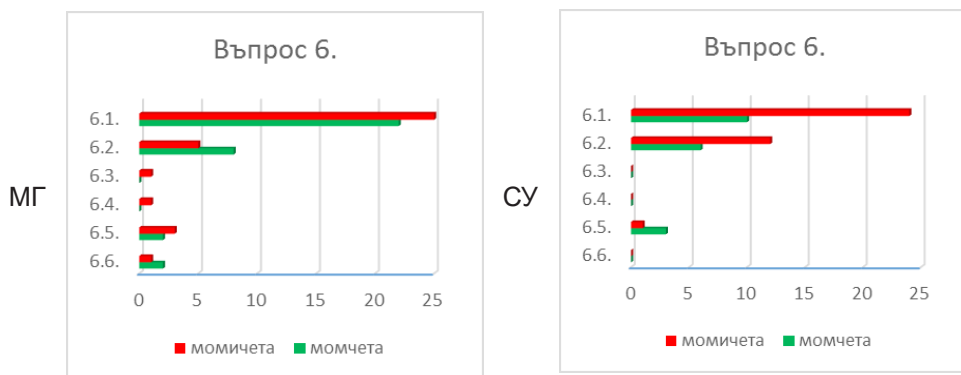

ки попитани момичета предизвикателното поведение най-често се определя с вербална агресия. Това твърдение подкрепят и анкетираните момчета от двете изследвани групи.

В търсене отново на същността и първопричините за агресивните прояви бе зададен и следващият въпрос към учениците. Безспорно най-често срещаните конфликти в училище според цялата извадка са конфликтите между ученици. Вторият най-предпочитан отговор са конфликтите между учители и ученици. Значими различия при резултатите от двете изследвани групи (МГ и СУ), а и при сравнение по полова принадлежност, не се наблюдават.

6. Кои според теб са най-често срещаните конфликти в училище? (можеш да посочиш повече от един отговор)

- 6.1. Конфликти между ученици
- 6.2. Конфликти между ученици и учители
- 6.3. Конфликти между ученици и директора
- 6.4. Конфликти между учители и родители
- 6.5. Конфликти между класни ръководители и ученици
- 6.6. Други конфликти.....

Фигура 6. Разпределение на отговорите на въпрос 6

Като най-доверен човек, при когото учениците търсят помощ и подкрепа в проблемни ситуации, и за двете изследвани групи се определят приятелите и връстниците. Често децата се опитват сами да намерят изход от ситуацията или търсят отговор на въпросите си при родителите си.

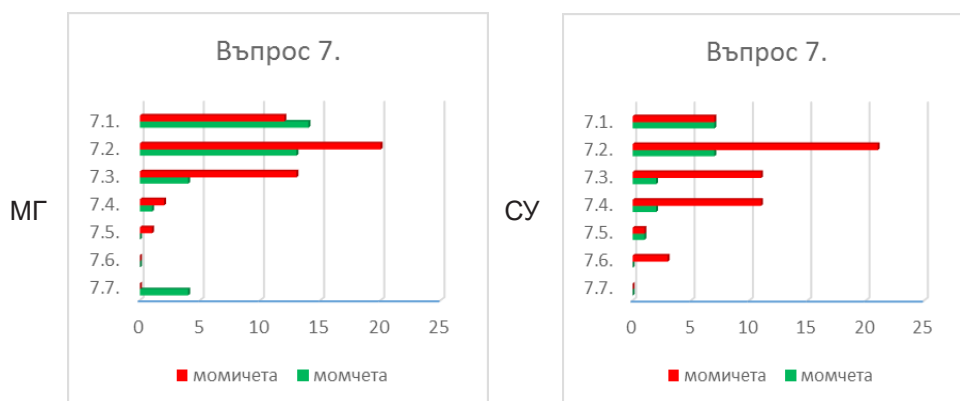
7. Когато си се чувствал ядосан, кой най-често ти е помагал? (можеш да посочиш повече от един отговор)

- 7.1. Опитвам се сам да си помогна
- 7.2. Приятели
- 7.3. Родители
- 7.4. Класният ръководител

7.5. Други учители

7.6. Педагогическият съветник

7.7. Друг .....

Фигура 7. Разпределение на отговорите на въпрос 7

За да може да се работи в посока подобряване и повишаване на уменията за справяне в конфликтни ситуации, е необходимо да се запознаем с наличните знания и използваните стратегии за това от страна на учениците. Най-предпочитана политика в подобни ситуации и за двете изследвани групи е „старанието да се държа възпитано и коректно, а ако попадна в такава ситуация, запазвам самообладание и се старая да не нагрубявам другите“ (40% за МГ и 60% за СУ). Важно е да се отбележи обаче, че значителна част от изследваните лица споделят, че нямат изградена стратегия за поведение в проблемни ситуации – 30% от всички ученици реагират различно всеки път, а 6% споделят, че „често изпадат в ситуации, когато не знаят коя тяхна реакция ще бъде най-правилна и ще им донесе успех“.

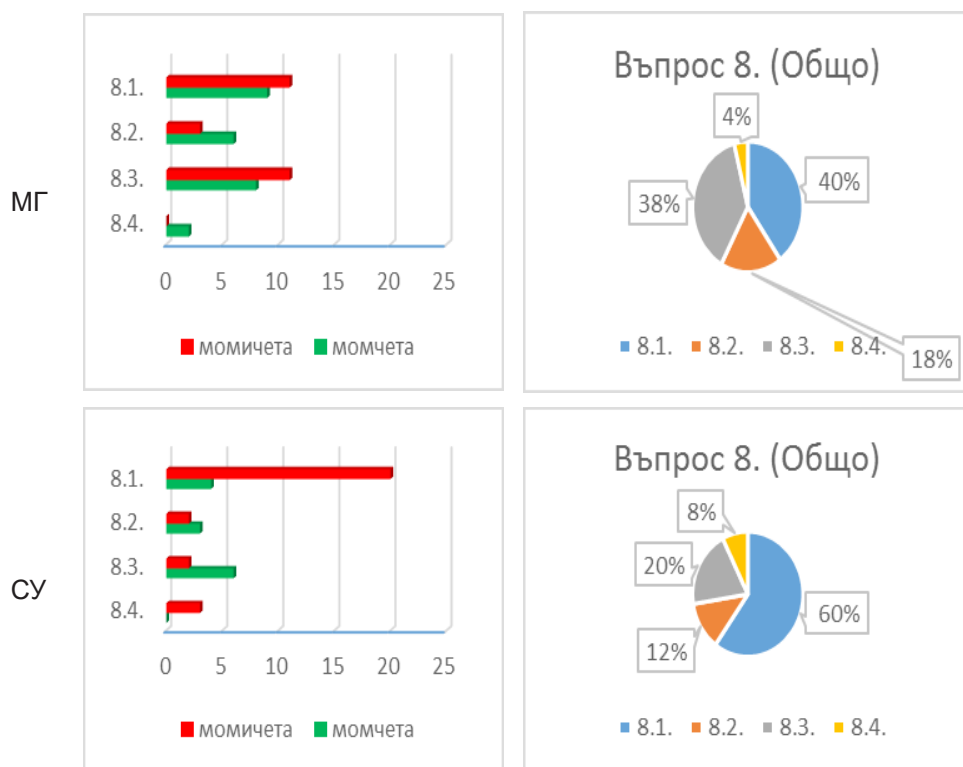
8. От личния си опит дотук имаш ли изградени стратегии за справяне с конфликтни ситуации?

8.1. Да, старая се да се държа възпитано и коректно, а ако попадна в такава ситуация, запазвам самообладание и се старая да не нагрубявам другите.

8.2. Да, винаги защитавам собствените си интереси и позиция, независимо какво ми коства това.

8.3. Не, всеки път в такава ситуация реагирам различно, в зависимост от конкретния случай.

8.4. Не, често изпадам в ситуации, когато не зная коя моя реакция ще бъде най-правилна и ще ми донесе успех.

Фигура 8. Разпределение на отговорите на въпрос 8

Важно е мнението на самите ученици коя мярка би повлияла положително на агресивните прояви. Тук обаче настоящото изследване не открива еднозначен отговор. Мнението на всички попитани ученици е раздвоено между обяснението и разговора, от една страна, и наказанието, от друга. Интересно е, че често анкетираните лица дописват в свободния отговор (9.3.), че според тях най-ефективно би било първо да се обясни кое е правилното поведение, а при последвала проява – да се наложат наказания. Това пояснение дава право да се твърди, че според учениците не може еднозначно да се изведе акуратна политика за справяне с агресията, а тя трябва да бъде съобразена с конкретния случай.

9. Кое според теб от изброените действия би накарало агресивния ученик да спре да тормози другите? (можеш да посочиш повече от един отговор)

9.1. Да му се обясни, че това не е добро поведение

9.2. Да му се налагат наказания

9.3. Друго.....

Фигура 9. Разпределение на отговорите на въпрос 9

10. Кое от изброените лица според теб може да повлияе на един агресивен ученик да спре да се държи по този начин? (можеш да посочиш повече от един отговор)

10.1. Други ученици и приятели

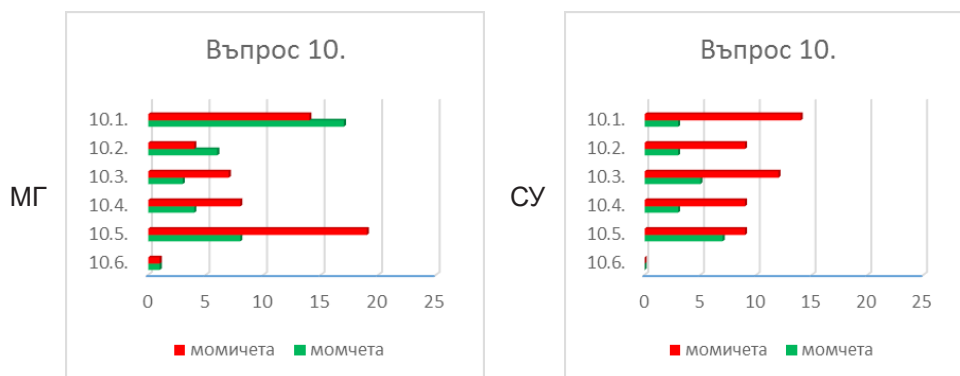
10.2. Класният ръководител

10.3. Педагогическият съветник

10.4. Директорът

10.5. Родителите

10.6. Друг.....

Фигура 10. Разпределение на отговорите на въпрос 10

Резултатите на десети въпрос от настоящата анкета фокусират вниманието върху водещата роля на самите деца при превенция и борба с агресивното поведение. След молба да посочи личност, която би повлияла най-силно върху поведението на предизвикателния ученик, от всички

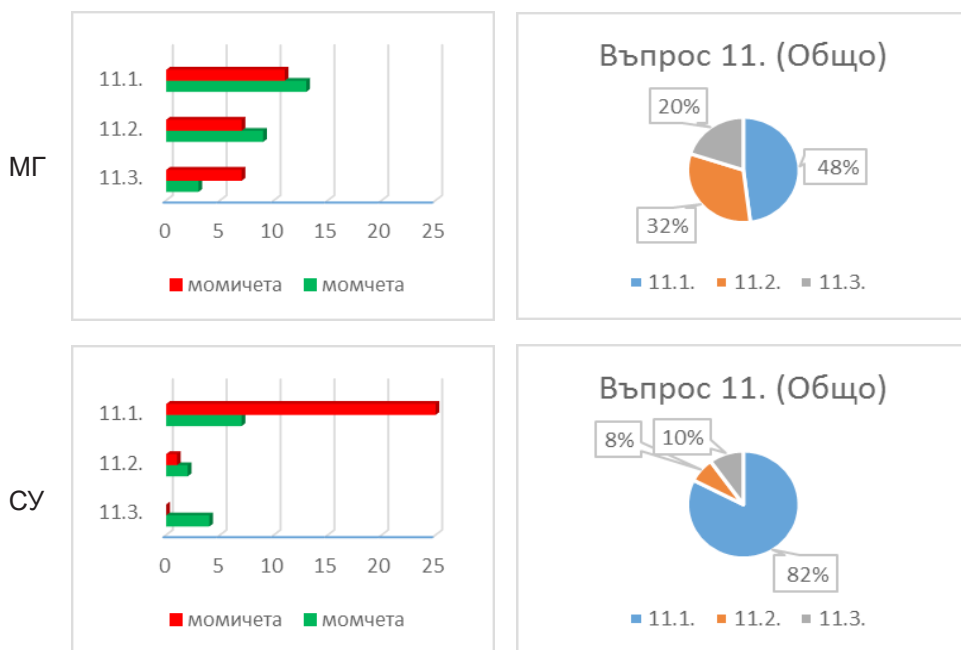
изследвани лица 48 деца посочват, че това на първо място са съученици и приятели. Друга водеща фигура според самите ученици са родителите, което може да се обясни с възрастовите характеристики на подрастващите в този етап от развитие.

11. Мислиш ли, че учениците често имат проблеми с дисциплината в училище?

11.1. Да

11.2. Не

11.3. Не мога да преценя

Фигура 11. Разпределение на отговорите на въпрос 11

Проблемите, свързани с дисциплината на учениците в училище, са в пряка взаимозависимост с агресивните прояви и предизвикателното поведение. Проблемите с дисциплината могат да се разглеждат като предвестник или симптом на училищната агресия. Цели 61% от всички изследвани лица потвърждават това явление.

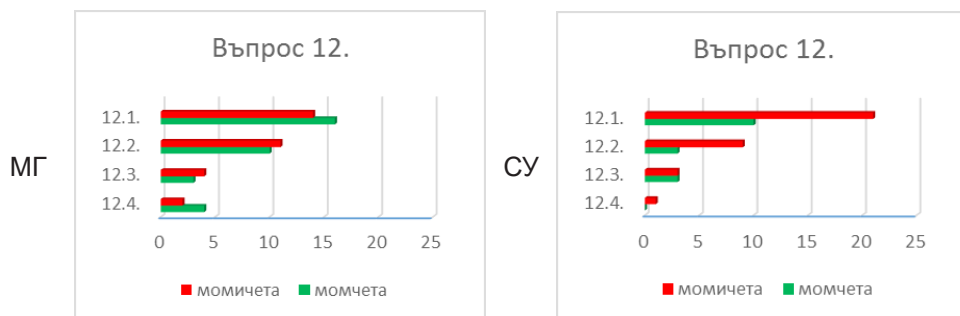
12. Според теб кои са причините за проблеми с дисциплината в училище? (можеш да посочиш повече от един отговор)

12.1. Липса на възпитание и уважение на учениците

12.2. Недобра комуникация между учители и ученици

12.3. Неясни правила за спазване от учениците

12.4. Друго.....

Фигура 12. Разпределение на отговорите на въпрос 12

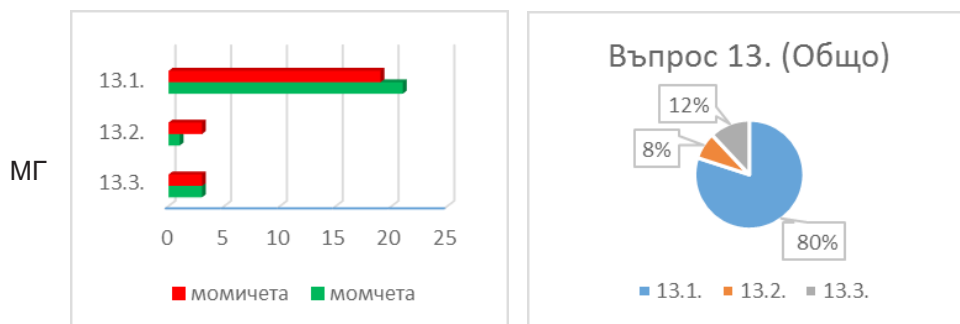
Естественото продължение на въпроса с дисциплината е търсенето на причините за появата на това поведение. Според по-голямата част от изследваните лица (60 ученици общо от двете групи) първоизточникът на проблемите с дисциплината е слабо възпитание на учениците и липсата на уважение към учителите. Друго основание за такъв проблем според 1/3 от анкетираните е и недобрата комуникация между учители и ученици.

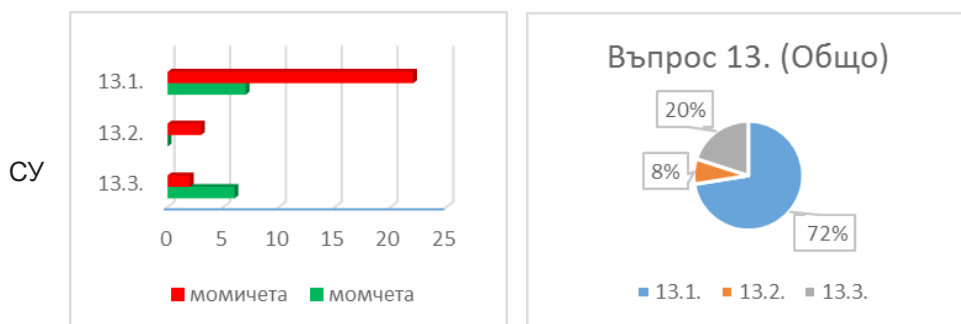
13. Вярваш ли, че личните интереси и начинът за прекарване на свободното време са от значение за това дали един ученик е агресивен?

13.1. Да

13.2. Не

13.3. Не знам

Фигура 13. Разпределение на отговорите на въпрос 13

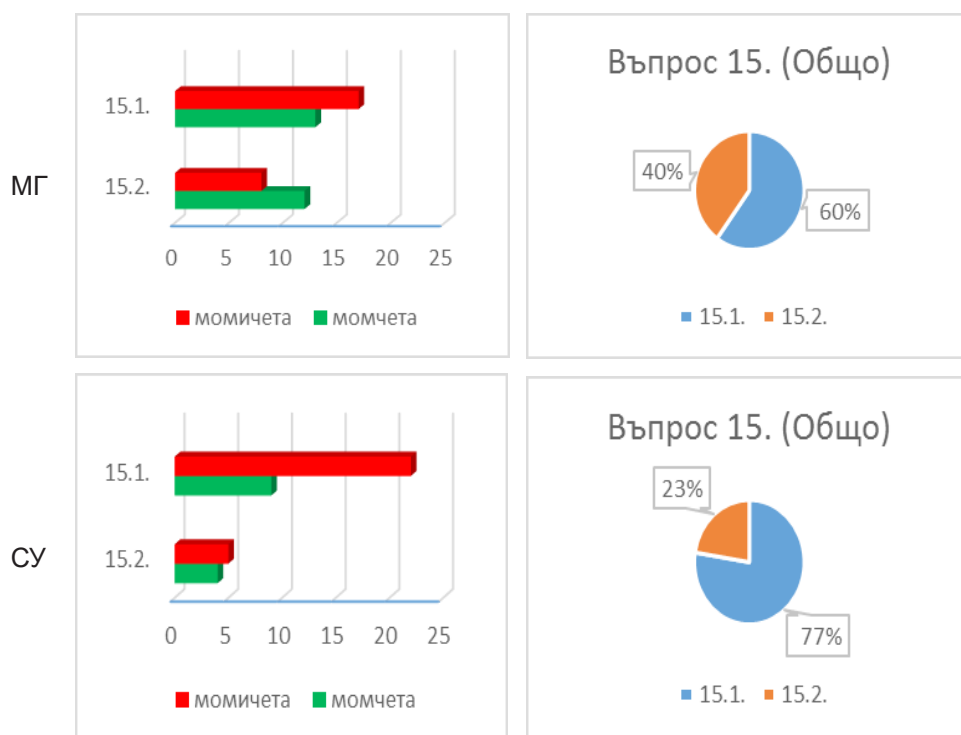
За изграждането на стратегия за превенция и борба с агресивните прояви се изследват нагласите на изследваните лица, свързани с възможни теми, засягащи въпроса. Ето защо бе поискано мнението на учениците дали организацията на свободното време влияе на агресивното поведение на децата. Цели 77% от анкетираните лица вярват, че уменията за прекарване на свободното време и подборът на лични интереси са качества, които са необходими за понижаване нивата на агресия в училище.

14. Моля, изброй 3 – 4 причини за наличието на агресия в училище!

Възможността за отворен отговор е, за да се даде пълна свобода на тълкуване и изброяване на съществуващи причини и да се направи опит за съставяне на възможно най-изчерпателен списък, който да послужи при по-нататъшната превенция и борба с агресивните прояви. Обобщените резултати с най-често повтарящи се отговори са: недобре развити личностни качества и умения на ученика (липса на възпитание, липса на уважение, възрастови изменения в поведението), незаинтересованост към процеса на обучение от страна на ученика, проблеми в семейството на ученика, липса на адекватна комуникация между учители и ученици и други.

15. Запознат ли си с дейностите, които извършва педагогическият съветник/психологът в училище?

15.1. Да   15.2. Не

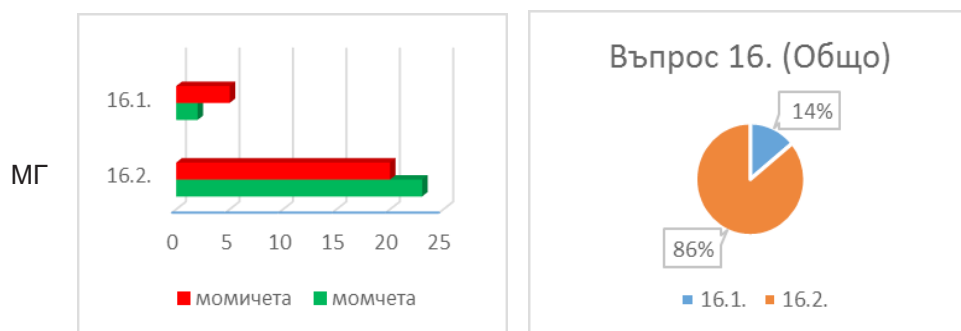

Фигура 14. Разпределение на отговорите на въпрос 15

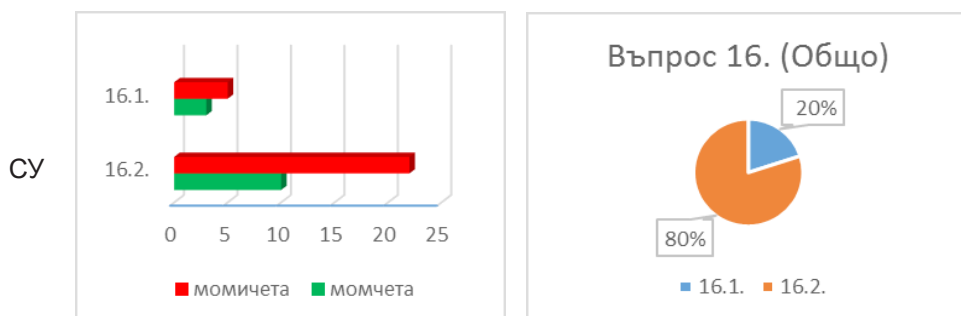
16. Ти лично търсил ли си някога помощ и подкрепа от педагогическия съветник/психолога?

16.1. Да

16.2. Не

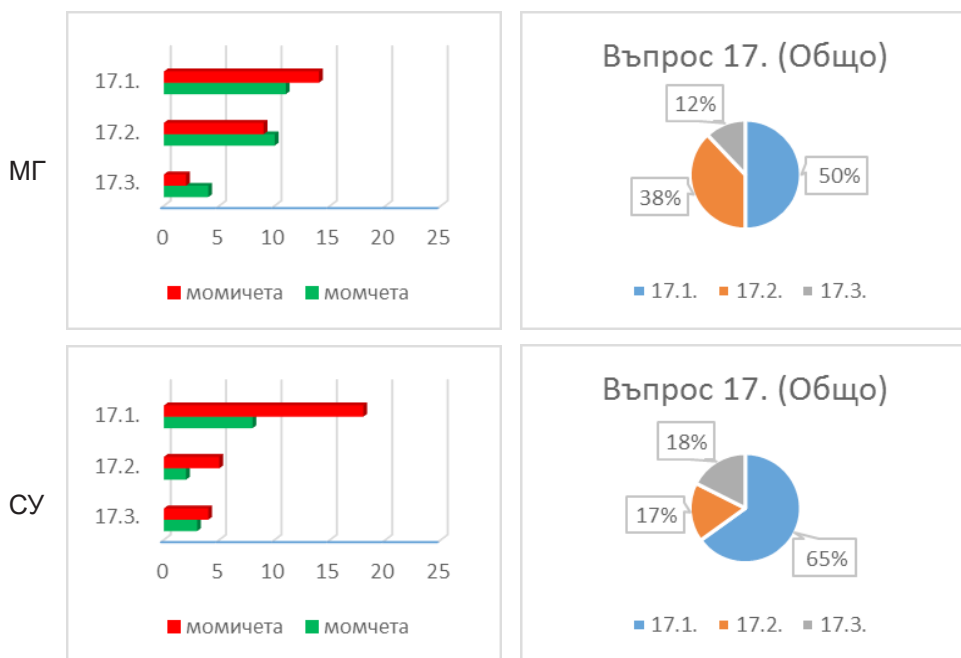
Фигура 15. Разпределение на отговорите на въпрос 16

17. Чувал ли си от твоите съученици и приятели, че те са се срещали с педагогическия съветник/психолога в училище, за да получат помощ и подкрепа?

17.1. Да

17.2. Не

17.3. Не знам

Фигура 16. Разпределение на отговорите на въпрос 17

Тъй като може да се твърди, че водеща роля при превенцията на агресията в училище и работата с вече възникнало предизвикателно поведение има педагогическият съветник или психологът в училище, последните три въпроса от специално изготвената анкета са насочени именно към неговата дейност в училищната институция. С тези питання се търси отговор на това доколко самите ученици са запознати с функциите на педагогическия съветник и това, че те могат да потърсят помощ и подкрепа при него в проблемни ситуации. Впечатление прави, че по-голямата част от всички изследвани лица (68%) са запознати с дейностите, извършвани от педагогическия съветник, а също така почти същият дял (58%) са чували и знаят случаи, в които други ученици са се срещали с педагогическия съветник, за да решават различни проблеми. Интересно е обаче, че в същия момент 83% от всички ученици споделят, че не са търсили лично помощ и подкрепа при специалиста в училище.

Анализ на резултатите от емпиричното изследване

Нека да проверим първата формулирана хипотеза „Учениците от т.нар. „елитни“ гимназии са по-рядко свидетели/потърпевши на агресия, отколкото техните връстници от средните училища“.

И в двете изследвани групи процентът на децата, които споделят, че са ставали свидетели на агресия в училище, е значителен – 70% за СУ и 52% за МГ. В подкрепа на настоящата хипотеза са и резултатите, отчитащи периодичността на проявите на тормоз в училище. В МГ цели 50% от децата определят агресията в училище като „рядко срещана“. В сравнение с това в СУ 30% от учениците определят това явление като „рядко“ и 30% казват, че това се случва „понякога“. Поставената хипотеза се защитава и от факта, че докато в МГ според 48% от изследваните лица учениците имат проблем с дисциплината, то в СУ това твърдение е подкрепено от 82% от попитаните деца.

Прилагаме избрания статистически метод. Може да се обобщи, че отношение към истинността на поставената хипотеза имат въпроси номер 1, 2 и 11. Нека нагледно приложим Z-TEST при резултатите от първия въпрос. При вероятност за грешка $\alpha = 0,05$ критичната стойност на z е $z_{\alpha} = 1,96$. В конкретния случай се получава стойността $z = 1,791$ (т.е. $z < z_{\alpha}$). По същия начин проверяваме тази хипотеза чрез отговорите на въпроси с номер 2 и 11. Следователно хипотезата се приема.

Изследваните лица бяха помолени да оценят самостоятелно доколко получават достатъчно информация по темата за агресията в училище – мнението на учениците на МГ е раздвоено (40% твърдят, че знаят достатъчно за агресията, 40% казват, че не са достатъчно информирани). В СУ резултатите са категорични – 65% от учениците смятат, че са достатъчно запознати с темата, и едва 17% мислят, че има какво още да научат. В същото време, 40% от МГ и 60% от СУ споделят, че имат очертан модел на поведение, а 38% от МГ и 20% от СУ споделят, че нямат изградена стратегия. Вследствие втората поставена

хипотеза, а именно „Учениците от т.нар. „елитни“ гимназии познават и прилагат повече стратегии за справяне в случай на тормоз в сравнение с връстниците си от средни училища“ не се доказва.

Нека да проверим наличието на статистически значима разлика между отговорите на двете групи чрез прилагане на Z-TEST върху резултатите от четвърти въпрос, който има отношение към настоящата хипотеза. Получава се стойността $z = 2,439$, т.е. $z > z_{\alpha}$. Може да се констатира, че не съществуват статистически значими разлики между отговорите на респондентите. Нека обаче да обърнем внимание на следния факт. Ако 65% от учениците в СУ смятат, че са достатъчно информирани по темата за агресията в училище и 60% от същите твърдят, че имат изградена и работеща стратегия за справяне в проблемни ситуации от този род, то тогава възниква въпросите: първо, защо тормозът в тяхното училище е по-често срещано явление, отколкото в другото изследвано учебно заведение и доколко тези стратегии, които използват, са ефективни и работещи.

Следващата поставена хипотеза гласи „Не се наблюдават значителни различия в поведието и причините за проява на агресия между двете изследвани групи деца“. Въпроси номер 5, 6, 13 и 14 търсят причините защо се стига до тормоз в училище. Сравнителният анализ на резултатите от двете училища показва, че не се наблюдават значими различия в мнението на учениците, което категорично потвърждава предложената хипотеза. Според респондентите най-честата проява на тормоз е вербалната агресия, най-честите конфликти в училище са тези между ученици. По-голямата част от участниците (77%) смятат, че личните интереси и умението как да прекарваме свободното си време, са от голямо значение за проявите на агресия, а сред най-често срещаните причини за девиантно поведение в училище са липса на възпитание, липса на уважение, незаинтересованост към процеса, проблеми в семейството на ученика, липса на адекватна комуникация между учители и ученици и други.

Нека приложим Z-TEST при резултатите от дванадесети въпрос. Получават се следните стойности: $z = 1,8285$ при отговор „липса на възпитание“, $z = 1,1927$ при отговор „недобра комуникация между учители и ученици“ и $z = 0,1337$ при отговор „неясни правила за спазване от учениците“. Имайки предвид критичната стойност $z_{\alpha} = 1,96$ и получените резултати, установяваме, че е в сила неравенството $z < z_{\alpha}$ за всеки един от предложените отговори. Следователно можем да направим извода, че поставената хипотеза се приема.

Последната хипотеза в изследването е следната: „Има различия в зависимост от пола при проявите на агресия и по-конкретно момчетата проявяват повече агресия в сравнение с момичетата“. Да сравним резултатите, следващи от отговорите на въпрос номер 3 в изследването, които са дадени от двете изследвани групи. Докато в МГ най-често предизвикателните ученици са момчета, децата в СУ смятат, че агресивните ученици са както момчета,

така и момичета. Получаваме съществена разлика в резултатите от двете изследвани групи по отношение на половата принадлежност на агресорите.

След прилагане на Z-TEST се получава следната стойност на проверяващата величина: $z = 3,2886$ (т.е. $z > z_{\alpha}$). Следователно съществува статистически значима разлика в отговорите на респондентите от двете изследвани групи и затова хипотезата не може да се приеме.

От друга страна, според 37% от всички изследвани момичета (от МГ и СУ) предизвикателни ученици са както момчетата, така и момичетата. За разлика от това, 45% от всички изследвани момчета (от МГ и СУ) определят единствено момчетата като агресивни. Следователно има значение половата принадлежност на респондентите за тяхната гледна точка по изследвания въпрос. Това е още една причина да не можем да приемем за вярна формулираната хипотеза.

Изводи и препоръки от изследването

Извежда се притеснителният факт, че децата разполагат с ограничен брой стратегии за справяне с агресията. Наложително е, освен насърчаването на уважението на личността и развитието на положителните взаимоотношения между учениците, да се подпомогнат ресурсите на децата за съставяне на нови самостоятелно изградени стратегии.

Настоящото изследване води до глобалния извод, че личните предпочитания, а и възрастовите характеристики на учениците предполагат наличието на знания и умения за самостоятелно справяне в ситуации на тормоз и агресия, а не търсенето на менторство. Налице е обаче ниско ниво на тези способности у учениците. Възниква въпросът за причините, водещи до агресия. Дали защото комуникацията между тях не е пълноценна и не задоволява нуждите на всеки отделен индивид, или липсата на просоциални стратегии за реакция в конфликтна ситуация. Всичко от изброеното дотук води до наличието на агресия и предизвикателно поведение в учебната среда.

На базата на тези изводи може да се изложи препоръка за бъдеща разработка на модел за практическа педагогическа работа с ученици. Цел е развитието и задълбочаването на знанията им за това какво е агресията и как можем да се справяме с нея ефективно. Препоръчително е да се научи методологията на прилагане, а не само теоретичната обосновка на проблематиката. Да научим учениците не само какво е агресия, а как да противодействат на самата агресия. На базата на теоретичните обосновки да се подберат подходящи практически упражнения, решаване на реални казуси и ролеви игри.

В резултат на педагогическата интервенция учениците ще бъдат по-толерантни едни към други, ще имат по-голям избор от стратегии за справяне в проблемни ситуации, ще знаят как да преживяват емоциите си, как да се изразяват, къде да търсят помощ. Също така, не на последно място по важност е

и как да помагат и да бъдат медиатори в проблемни отношения между връстници.

Агресията и предизвикателното поведение в училище е актуална тема и въпреки честото ѝ дискутиране все още налице са трудностите при преодоляването на този проблем. Ключов фактор при формирането на социални умения и компетенции е училището като институция. Ето защо е крайно необходимо всички специалисти, свързани с дейността му, да се включат отговорно в процеса на възпитаване на ценности.

ЛИТЕРАТУРА

- Allen-Meaures, P., Washington, R. O. & Welsh, B. L. (2000). *Social work services in schools*. Boston: Allyn & Bacon.
- Балабанова, М. (2010). Модел за превенция на насилието в началното училище. *Управление и образование*, VI(3), 87 – 95.
- Бижков, Г. (2015). Основни понятия на социалната педагогика (с. 155 – 190). В: Бижков, Г., Кутева-Цветкова, В. & Здравкова, Б. *Социална педагогика*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Бижков, Г. & Кутева-Цветкова, В. (2015). Същност и съдържание на социалната педагогика като специфично знание, теория и практика (с. 155 – 190). В: Бижков, Г., Кутева-Цветкова, В. & Здравкова, Б. *Социална педагогика*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Бояджиева, Н. (2008). Проблеми на консултирането и съветването в образованието и в училищна среда (с. 175 – 196). В: Бояджиева, Н. & Митева, П. *Гняв и агресивно поведение при децата. Превенция. Технологии. Методи за справяне*. София: М&М.
- Бояджиева, Н. (2014). Социалнопедагогическо консултиране и съветване (с. 197 – 282). В: Сапунджиева, К., Бояджиева, Н., Минчев, Б., Петрова, Н., Коларова, Ц., Пиронкова, М., Ранев, А. & Николов, Ц. *Академични полета на социалната педагогика*. София: Св. Климент Охридски.
- Великова-Цонкова, Б. (2015). Ограничаване и превенция на насилието в училище чрез принципите на общностно развитие. *Управление и образование*, XI (4), 16 – 23.
- Койчев, О. Д. (2015). Изследване на нормативните възгледи за агресията и просоциалното поведение във взаимоотношенията със съучениците в училище при юноши на 16 – 18-годишна възраст (с. 60 – 73). В: *Образование, развитие, изкуство. Позитивно развитие*. Пловдив: Паисий Хилендарски.
- Радев, П., Легкоступ, П. & Александрова, А. (2013). *Училищна педагогика*. Пловдив: Фабер.

- Стаматов, Р. (2008). *Детската агресия*. Пловдив: Хермес.
- Янакиев, Ю., Цоков, Г. & Кънева, О. (2018). Изследване на проявите на агресия и насилие сред учениците в България за създаване на позитивна и безопасна училищна среда (с. 67 – 90). В: *Насилието и детето на XXI век*. Пловдив: Паисий Хилендарски.
- Радев, П. (2016). *Педагогика на средното училище*. Пловдив: Fast Print Books.

REFERENCES

- Allen-Meares, P., Washington, R. O. & Welsh, B. L. (2000). *Social work services in schools*. Boston: Allyn & Bacon.
- Balabanova, M. (2010). Prevention of bullying in primary school model. *Management and education*, VI(3), 87 – 95.
- Bijkov, G. (2015). Basic concepts of social pedagogy (pp. 155 – 168). In: Bijkov, G., Kuteva-Cvetkova, V. & Zdravkova, B. *Social pedagogy*. Veliko Turnovo: St. Cyril and St. Methodius.
- Bijkov, G. & Kuteva-Cvetkova, V. (2015). Essence and content of social pedagogy as specific knowledge, theory and practice (pp. 168 – 190). In: Bijkov, G., Kuteva-Cvetkova, V. & Zdravkova, B. *Social pedagogy*. Veliko Turnovo: St. Cyril and St. Methodius.
- Boyadjieva, N. (2008). Problems of counseling and guidance in education and in the school environment (pp. 175 – 196). In: Boyadjieva, N. & Miteva, P. *Anger and aggressive behavior in children. Prevention. Technologies. Methods of coping*. Sofia: M&M.
- Boyadjieva, N. (2014). Social-Educational Consulting and Guidance (pp. 197 – 282). In: Sapundjieva, K., Boyadjieva, N., Minchev, B., Petrova, N., Kolarova, C., Pironkova, M., Ranev, A. & Nikolov, C. *Academic fields of social pedagogy*. Sofia: St. Kliment Ohridski.
- Ianakiiev, Y., Tzokov, G. & Kaneva, O. (2018). Investigation of manifestations of aggression and violence among students in Bulgaria to create a positive and safe school environment (pp. 67 – 90). In: *Violence and Child of the 21st Century*. Plovdiv: Plovdiv University.
- Koychev, O. D. (2015). A study of the normative beliefs about aggression and prosocial behavior in the schoolmates relationships of 16-18 years old adolescents in school (pp. 60 – 73). In: *Education, Development, Art. Positive Development. Proceedings of the Faculty of Pedagogy Conference – 2015*. Plovdiv: Plovdiv University.
- Radev, P. (2016). *Secondary school pedagogy*. Plovdiv: Fast Print Books.
- Radev, P., Legkostup, P. & Aleksandrova, A. (2013). *School pedagogy*. Plovdiv: Faber.
- Stamatov, R. (2008). *Child aggression*. Plovdiv: Hermes.

Velikova-Tzonkova, B. (2015). Reducing and preventing violence in schools through the community development principles. *Management and education*, XI (4), 16 – 23.

STUDY OF SCIENTIFIC ATTITUDES FOR AGGRESSION AND ITS ACTIVITIES IN SCHOOL

Abstract. The current work presents a study of some attitudes of high school students about the aggression and their knowledge of the subject. The article discusses some of the main features of the aggression and its manifestations at school. The concept of preventing and building tolerance in the educational environment is concerned. A questionnaire survey of 90 high school students was proposed to outline their attitudes about school aggression and the causes of its manifestations. On the base of the critical analysis of the research results, there are formulated conclusions and recommendations for a possible model of practical pedagogical intervention. This model involves working with pupils in order to develop and deepen social skills and competencies related to dealing with aggression and overcoming challenging behavior at school.

Keywords: aggression; school; social pedagogy work; pedagogical intervention

✉ **Dr. Gergana Maneva**

ORCID ID: 0000-0002-2761-4147

Faculty of Pedagogy

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: gmaneva@uni-plovdiv.bg